

C. Özdemir

Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye
(e-mail: cafer.ozdemir@omu.edu.tr)

Âşık Edebiyatında *Muhannet* Tipi

Özet

Âşık şiiri geleneksel bir yapıya sahiptir ve toplumla iç içedir. Bu yüzden toplumun sözcüsü olan âşıkların şiirlerinden hareketle o toplumda yaşayan bireylerin davranışlarına ve çeşitli özelliklere dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bireyleri anlattıkları şiirlerde yiğit, mert gibi olumlu veya namert, *muhannet* gibi olumsuz insan tiplerini mevzu etmişlerdir. Bu çalışmada 16. yüzyıldan günümüze âşıkların şiirleri incelenerek *muhannet* tipin özellikleri ortaya konmuş ve âşıkların *muhannet* insanı nasıl betimledikleri üzerinde durulmuştur. Kimi zaman bazı dörtlülüklerde anlatılan bu insan tipi kimi zaman bir şiirin başlı başına konusunu oluşturmuştur. *Muhannet* kavramı gelenek içinde âşıkların şiirlerinde bir kalıp olarak ifade edilmiş ve kelimenin anlamına uygun olarak kullanılmıştır. Âşık şiirinde daha çok insanlara yardım etmeyen, dünya malı peşinde koşan, insanları kendisine minnet ettiren ve bundan zevk alan, cimri, misafirperver olmayan, sofrasını kimseye açmayan, zorda kalınca kaçan, yiğitlerin yaşamasını istemeyen, sevgi yoluna layık olmayan, çoğu insana zararı dokunan, sözleriyle insanları inciten, sözünde durmayan ve kibirli bir tip olarak betimlenmiştir. Âşıkların taşlama türü şiirlerinde gördüğümüz bu örnekler Türk toplumunun hayat felsefesiyle de paralellik göstermektedir.

Anahtar kelimeler: âşık şiiri, gelenek, insan tipi, *muhannet*, kültürel devamlılık.

C. Özdemir

Assoc. Prof., Ondokuz Mayıs University, Samsun, Turkey
(e-mail: cafer.ozdemir@omu.edu.tr)

***Muhannet* Type In Minstrel Literature**

Abstract

Minstrel poetry has a traditional structure and is intertwined with society. Therefore, it is possible to make inferences about the behaviour and various characteristics of the individuals living in that society through the poems of the minstrels who are the spokespeople of the society. In their poetry, they have dealt with positive human types such as valiant, brave or negative people such as vile and *muhannet*. In this study, the poems of the minstrels from the 16th century to the present have been examined, the characteristics of the *muhannet* type and how the minstrels have depicted the *muhannet* person have been revealed. This type of human was described in some verses at times and sometimes constituted the subject of a poem. The concept of *muhannet* is expressed as a pattern in the poems of minstrels in the tradition and used in accordance with the meaning of the word. In minstrel poetry, the insecure type was described, in general as someone who does not help more people, pursues world goods, makes people grateful and enjoys it, does not have guests, does not open its table to anyone, escapes when he is in trouble, does not

want the valiant to live, is not worthy of the way of love, is harmful to many people, hurts people, does not keep its word and sees itself higher than other people. These examples, which we see in the poems of the minstrel's grinding, are in parallel with the life philosophy of the Turkish society.

Keywords: minstrel poetry, tradition, human type, *muhannet*, cultural continuity.

Giriş

Âşık Edebiyatı, köklerini İslâm öncesi ozanlık geleneğinden alarak Anadolu coğrafyasında yeniden teşekkül etmiştir. İslâm dininin büyük oranda etkilediği bu gelenek, 16. yüzyıldan günümüze değişim geçirerek varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Âşıkların halkın diliyle halkın duygularını terennüm etmesi ve uzun yıllar usta-çırak ilişkisiyle geleneğin aktarılacak toplumsal hafızanın geleceğe taşınması bu geleneğin yaşamasının önemli nedenleri olarak görülebilir. Geleneğin kalıpları içerisinde kendisine ait yeni bir söylem tarzı geliştiren âşıklar, ustalarının veya kendisinden önce yaşayan âşıkların şiirlerinden sıklıkla istifade ederler. Aşk, tabiat, toplumsal eleştiri gibi temalara tüm âşıklarda rastlanmakla birlikte bunların ortaya konuluş şekilleri, ifade tarzları ve kullanılan sözcükler sanatçıdan sanatçıya değişim gösterir. Bununla birlikte âşıkların yüzyıllardır kullanmakta oldukları ve ortak anlam evreni yaratan söz varlığının bulunduğu da bir gerçektir. Âşıklar ortak anlam dünyasının söz varlığını kullanmalarına rağmen özgün eserler ortaya koymakta ve böylelikle sanatçı yeteneklerini ispat etmektedirler.

Âşıkların geçmişten günümüze geldiği ve toplum hafızasında yer alan bazı değerler ve bunların betimlemeleri, halkın uzun tecrübelerinin sanatçı diliyle ifadesi olarak görülebilir. Onlar bu betimlemeleri yaparken genellikle zıtlıklardan yararlanırlar ve böylelikle anlaşılmayı kolaylaştırmak isterler. Âşıkların bu noktada üzerinde durdukları ve betimledikleri unsurlardan biri de toplum içinde yaşayan çeşitli insanların belirli davranış kalıpları çerçevesinde tipleştirilerek anlatılmasıdır. Bu tipleştirme aslında toplumsal hafızada yer alan tipleştirme algısının âşıktaki tezahür etmesi ve somutlaşmasından ibarettir. Türk toplumu ortak davranışlar sergileyen insanları tipleştirme ve onu belirli kalıplarla anlatma eğilimindedir. Âşıklar aslında toplum nazarında değerli görülen ve tasvip edilen veya olumsuz olarak algılanan ve eleştirilen insanları belirli kelimelerle klişe halinde anlatmışlardır. Bu tipler bazen bireysel bazen toplumsal konular bağlamında ortaya konulur. Bireysel konularda daha çok âşığın yakın çevresine ait insan

tipleri ele alınırken toplumsal konularda sıklıkla genellemeler yapılabilecek insan tipleri üzerinde durulmaktadır.

Âşıklar, toplumun görmek istediği ideal vasıflar taşıyan insan tipi olarak sıklıkla yiğit tipine vurgu yaparlar. “Âşıklar, sosyal hayattan savaşa, dinî unsurlardan ahlakî değerlere kadar çeşitli özellikleri ile ortaya koydukları yiğit/genç tipini çok yönlü şekilde tasvir etmişlerdir. Şiirlerde ortaya konan bu insan modeli, toplumsal değerlerle örtüşen, onu yaşatacak ve gelecek kuşaklara aktarabilecek bir kimliğe sahiptir. Bu insan tipi günümüz Türk toplumu tarafından da tasvip edilir ve gençlerde bu vasıfların bulunması istenir.” [1, s. 300] Bu olumlu insan modelinin yanında toplum nazarında önem verilmeyen, olumsuz, istenmeyen insan tipi de âşıkların şiirlerinde zikredilir. Âşıklar bu vasıflara sahip insanı anlatırken genellikle “*muhannet*” kelimesini kullanmışlardır. Kimi zaman “namert” kelimesi ile de karşılanan bu kelime, özendirilen “yiğit tipi”nin zıddı özelliklere sahiptir. Âşıkların şiirlerini incelediğimizde övülen yiğit tipinin yüzyıllardır belirli kalıplar içerisinde anlatıldığını görürüz. Dikkat çeken bir başka yön ise olumlu yiğit tipinin olumsuz *muhannet* ve namert tipe göre âşıkların şiirlerinde daha fazla yer almasıdır. Bu durum âşıkların hayata bakışları ve toplumu algılayışlarının pozitif yönde olduğunu göstermektedir.

Yiğit konusu daha çok övgü ve nasihat içerikli şiirlerde karşımıza çıkarken *muhannet* tipini taşlama türü şiirlerde görürüz. Nilgün Çıblak taşlamalar konusunda önceki çalışmaları [2; 3] özetledikten sonra içerik açısından dikkate değer bir tasnif yapar ve bu tür şiirleri on bir başlık altında değerlendirmenin mümkün olduğunu belirtir. Ayrıca her yüzyıl ayrı ayrı incelendiğinde bu başlıkların değişebileceğini belirtir. [4, s. 70] Bu başlıklar dikkate alındığında *muhannet* tipi daha çok 1. sosyal hayatla ilgili, 8. sevgiliyle ilgili, 9. bireysel taşlamalar konu başlıklarında karşımıza çıkmaktadır. Bireysel ve sevgiliyle ilgili taşlamalarda *muhannet* tipi daha çok somut bir kişiliğe yöneliktir, oysa sosyal hayatla ilgili taşlamalarda soyut kişiliklerin mevzu edildiği görülür.

Çalışmada sunduğumuz örnek dörtlükler ve şiirler 17, 18, 19 ve 20. yüzyıllarda yaşayan âşıkların şiirleri taranarak elde edilmiştir. Bu amaçla hem âşıklarla ilgili biyografik eserler hem de antolojiler taranmıştır.

Kelimenin Kökeni

Muhannet, Arapça bir kelime olup sözlükte “alçak, korkak, namert” şeklinde açıklanmaktadır. [5, s. 1704] Arapça “alçak kişi” anlamına gelen “muhân” kelimesinden türemiştir ve “ihânet eden, hâin, alçak” anlamlarına gelmektedir. [6, s. 778] Derleme Sözlüğü’nde “ters, inatçı; hain; tembel, iş

bitirmeyen, insanı işinden alıkoyan; cimri, kimseye yardım etmeyen” anlamlarında yer alır . [7, s. 3217–3218] Anadolu sahasında daha çok *muhannet* olarak karşımıza çıkan bu kelime Türkçenin bazı şivelerinde muhannes olarak yer almaktadır. Çağatay Türkçesinde bu kelime muhannes olarak geçmekte ve “hain, kalleş, alçak, cimri” [8, s. 774] anlamlarına gelmektedir. Türkmencede de muhannes olarak verilmekte ve “korkak, ödle” olarak açıklanmaktadır [9, s. 464]. Muhannes kişi için “alçak, döne, güvenilirmez, kalleş, korkak, *muhannet*, namert” [10, s. 1098] betimlemeleri yapılır.

Açıklamalardan görüleceği üzere *muhannet* ve muhannes kelimeleri birbirini yerine kullanılmakta ve benzer anlam taşımaktadır. Kelimenin genel manada “hain, tembel, cimri, yardım etmeyen, güvenilirmez” anlamları öne çıkmaktadır. Kelimenin günümüzde Anadolu insanının söz varlığında yaşadığını ve sıklıkla kullanıldığını görmekteyiz. Bunun yanında kültür tarihimizde önemli bir yeri bulunan Dede Korkut Hikâyeleri’nde kelimenin “muhanat ve muhannas” şeklinde kullanımına rastlamaktayız: “Ol gün muhanatlar sapa yer gözetdi.” [11, s. 55-56], “Ol gün namerdler, muhanatlar sapa yer gözetdi.” [11, s. 97], “Senün ol muhanat anan baban/Bir canda ne var ki sana kıyamamışlar.” [11, s. 118], “muhannesler kenar sıyırtı” [11, s. 88], “Yedi başlu ejderhaya yetüp vardum/Heybetinden sol gözüm yaşardı/Hey gözüm, namerd gözüm, muhannes gözüm/Bir yilandan ne var ki korhdun, dedim” [11, s. 178], “Mere kavat, muhannaslığıla er öldürmek nice olur, men sana göstereyim. [11, s. 193] İlk iki örnekte muhanat kelimesinin bir savaş meydanında söylenmesi göz önüne alındığında “korkak”; üçüncü örnekte Deli Dumrul’un anası ve babasının oğulları için canını vermemesi bağlamı dikkate alınırsa “cimri” anlamı taşıdığı görülür. Muhannes kelimesinin ilk örneği savaş sahnesi ve ikinci örneği bir canavarla ilgili olduğu için “korkak”, son örnek ise Beyrek’in öldürülmesi bağlamında söylendiği için “namert” anlamı taşımaktadır. Hikâyelerde görüldüğü gibi her iki kelime de aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

Hikâyelerin yazıya geçirildiği tahmin edilen yüzyıl ile Âşık Edebiyatının oluştuğu zamanın aşağı yukarı örtüştüğünü ve sonraki yüzyıllarda âşıkların şiirlerinde bu kelimenin yaşamaya devam ettiğini göz önüne alırsak, geçmişten günümüze halk dilinde kelimenin kesintisiz olarak kullanıldığı kanaatine varabiliriz. Yiğit kelimesinin karşıtı olması ve olumsuz insan davranışlarının betimlenmesinde kullanılması, Türk toplumunun insan betimlemesinde genel tavrını göstermesi açısından da dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

Âşık Şiirinde *Muhannet* Tipi

Âşıkların şiirlerinde olumsuz bir tip olarak adlandırdığımız *muhannet* insanın çeşitli vasıflarıyla mevzu edildiği görülür. Değerlerin alt üst olmasının sorgulandığı, 19. yüzyılın sonlarının Ruhsatî'nin gözünden dile getirildiği bir şiirde âşık şaşkınlığını gizleyememektedir. *Muhannet*ler kusurların görünmez olduğu bu ortamda istediklerine rahatça kavuşabilmektedir. Meydan sadece onlara kalmıştır, fakat yine de yaşanan mekân onlara dar gelmektedir. Şiirin bağlamından hareketle burada yer alan *muhannet* kelimesinin “dünya nimetlerine sadece kendisi sahip olmak isteyen, namert kişi” anlamına geldiği düşünülebilir. Düzenin bozulduğu, toplumsal normların değersizleştiği zamanlarda ve ortamlarda *muhannet*lerin kendilerini daha çok belli etmeleri her dönem için geçerli bir kural olarak görülebilir:

Ruhsat'ım kusurun görmez kör oldu
Dünya *muhannete* fazla dar oldu
Tarih geldi işte doksan bir oldu
Ne acayip oldu cihan bu sene. [12, s. 168]

*Muhannet*ler ellerindeki mal mülkü kimseyle paylaşmadıkları için genellikle ekonomik yönden güçlüdürler. Zor durumda kalan insanlar bunlardan yardım dilediklerinde normal borçlu alacaklı ilişkisini sürdürmezler. Karşılıklı da olsa yaptıkları yardımları başa kakar, onlardan olmadık işler beklerler. Bu yüzden *muhannet* kelimesinin zikredildiği yerlerde namert kelimesi de sıklıkla dile getirilir. Âşık Şenlik, *muhannet* insana boyun eğdiğini, bu namert insanın kendisine çeşitli hileler yaptığını söyler. *Muhannet*ler kendilerine muhtaç olan insanlara çeşitli hileler yaparak onları çaresiz durumlara düşürürler:

Muhannet insana oldum müdara,
Namert düşman bana etti dübara,
Fırsat elden getdi bulunmaz çara
Arzyleyin el ürfana ağlasın. [13, s. 214]

Âşıklar bu insan tipini kimi zaman bazı dörtlüklerde, kimi zaman şiirin konusu yaparak onları çeşitli yönleriyle dile getirmişlerdir. Toplum tarafından tasvip edilmeyen *muhannet* insanın belirgin özelliklerini şiirin konusu yapan âşıklardan biri de Ruhsatî'dir. Bunda âşığın ömrünün yoksulluk içinde geçmesinin, bu yüzden *muhannetlere* fazlaca muhtaç olmasının etkisi olduğu düşünülebilir. Âşığın *muhannete* karşı tepkisi, bir

istekler silsilesi içerisinde, dinî duygular da zikredilerek verilir. Ona göre *muhannet* sadece bu dünyada değil, ölüm esnasında ve sonrasında da isteklerine ulaşmamalıdır. *Muhannetleri* keskin bir dille eleştirmesi, bu insan tiplerinin toplumun değerleri ve dinî kurallarıyla uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Ruhsatî, şiirin ilk dördlüğünde Allah'ın *muhannete* mal nasip etmemesini ister. Çünkü *muhannetler* sahip oldukları mal mülkle insanları kendilerine muhtaç hale getirirler. İkinci mısırada ise ağlarına avın düşmemesini temenni eder. Bu mısırada mal mülk edinmemeleri anlamı düşünüleceği gibi kendisine muhtaç olacak yeni insanlar elde edememesi olarak da düşünülebilir. Burada âşık, kendisi bir av olarak onun ağına düşse de başkalarının düşmemesini arzu etmektedir. İlk iki mısırada dua içeren ifadeler son mısralarda birden bedduaya dönüşmektedir. *Muhannetlerin* bu dünyada akıllanmaları mümkün olmadığı için onlar ancak Cehennem'de terbiye edileceklerdir. Bu yüzden onların Cehennem'e girmesinde Kaf Dağı gibi büyük engeller olsa da bunlar aşılarak onlar Cehennem'e girmelidir. Ruhsatî'nin *muhannetlere* karşı tavrı çok net ve serttir. Âşığa göre bu insanlar kendilerinden ümit kesilen insanlardır:

Ya Rab *muhannete* mal nasip etme
Düşürme avını torda ise de
Gönder cehenneme olsun terbiye
Kaf Dağı önünde perde ise de. [12, s. 148]

Ruhsatî aynı şiirin ikinci dördlüğünde *muhannetlerin* kişilik özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Onlar katı yürekli olup insanı sıırım ile boğacak kadar merhamet yoksuludurlar. Hiçbir zaman dost edinemeyecekleri için bir gün yalnızlık içinde ölürlər. Onlar bu nitelikleriyle imansız olarak ölmeye layıktırlar. Tasvip edilen yönleri olsa da Ruhsatî Allah'tan bunlara Kur'an'ı nasip etmemesini ister. Her ne kadar kul olsalar da merhametsizlikleri onların imansız ve Kur'an'sız ölmeleri için yeterlidir:

Muhannet kul gibi yoktur amansız
Sırım ile boğar mutlak gümansız
Birgün dağ başında ölür imansız
Nasib etme Kur'an nurda ise de. [12, s. 148]

Muhannetlerin en belirgin özelliği sahip oldukları malı ihtiyacı olanların istifadesine sunmamaları, bu konuda cimri davranmalarıdır. Bu yüzden cimri ile *muhannet* insanlar birbirine denk olarak görülür. Âşık da onları yerip kusurlarını ortaya koymada kendisine bir vazife

çıkarmaktadır. Onları yermek yerine övse acaba onlarda bir davranış değişikliği olabilir mi? Ruhsatî'ye göre bu imkânsızdır, hatta onlar Hz. Musa'nın Tur Dağ'ında Hak ile konuşmasına şahit olsalar da bu kötü huylarını bırakmayacaklardır:

Pahılla *muhannet* birer yaraşık
Ne kadar zemmetse yoluna âşık
Hergiz münacâtta görmez bir ışık
Musa ile bile Tur'da ise de [12, s. 148]

Muhannet tipini sert bir dille eleştiren Ruhsatî, onların şeytanın yolundan gittiklerini, şeytanın tacını giydiklerini söyler. Şeytanla özdeşleşen bu kişilerin bir derde uğradıkları zaman zerre kadar bir ilaca nasip olmamaları âşığın en büyük isteklerinden biridir. Zamanında dertli insanlara derman olmayan *muhannetler*, bir derde uğradıkları zaman muhtaç insanın neler yaşadıklarını anlaması açısından bu istek önemlidir. Âşık, bir anlamda *muhannetin* empati yeteneği kazanmasını, bunu yaşayarak deneyimlemesini ister. *Muhannet* şayet zorda kalmışlara yardım ederse, onun verdiği mal bal da olsa zehirden acıdır. Çünkü burada zikredilen bal, mihneti ve başa kakmayı beraberinde getirir. Dolayısıyla Ruhsatî Allah'tan, *muhannetin* bal toplamak için kırlarda olsa da bunlara ulaşmamasını istemektedir:

Şeytan tarikından vurunup tacı
Bulmasın derdine zerre ilacı
Muhannatın balı zehirden acı
Ya Rab nasib etme kırdı ise de [12, s. 148–149]

Muhannet kelimesinin kullanıldığı yerlerde bu kelimenin anlam evreninde yer alan “cimri, namert” kelimeleri sıklıkla zikredilir. Aynı zamanda olumsuz tipin zıddı olan ve “mert, yiğit” olarak vasıflandırılan tip de dile getirilir. Böylece kavramın iyice anlaşılması ve hangi niteliklere sahip insanın model olarak sunulması açığa kavuşmuş olur. Bu durum eleştirilen bir konuda alternatif sunmaya benzer. Ruhsatî şiirin taşırma dörtlüğünde bu yöntemi izler. Yoksulluk ve *muhannete* muhtaçlığın acısı onda akıl bırakmasa da gönlüne bunları düşünmemesini söyler; aksine mertleri düşünerek teselli olmasını öğütler. Şayet kendisi de bir gün cimrilik ederse Allah'ın onu da darlıktan kurtarmamasını ister. Âşığın gözünde *muhannet* insan, cimri ve insanlara iyilik etmeyen insanla özdeşleşmiştir. İnsan *muhannet* değil, mert ve cömert olmalıdır:

Yana yana serde kalmadı akıl
Var gönül mertoğlu bir merde takıl
Eğer Ruhsatî de olursa pahıl
Kurtarma onu da darda ise de [12, s. 149]

Ruhsatî'nin diğer şiirlerinde de *muhannet* insan çeşitli yönleriyle ortaya konulmuştur. *Muhannetle* şeker bile yenilmemesi gerektiğini dile getiren âşık, aslında onlarla güzel olan hiçbir şeyin paylaşılamayacağını ifade etmektedir. İnsanlar onlardan uzak olmalı ve mert oğlu mertlerle ve asil soylularla ilişki kurmalıdır. Çünkü bu tip insanlar doğru yoldan asla şaşmazlar, doğruluk için canlarını dahi feda etmekten çekinmezler. Burada âşık iyi ve kötü insan tiplerinden birini tercihte yönünü hangisine, niçin çevirmesi gerektiğini anlatmaktadır. Bu tercihin net şekilde dile getirilmesinde yaşanan tecrübelerin ve kültürel bellekte yer alan bilgilerin âşığa tevarüs etmesinin etkisi büyüktür. Ruhsatî'nin *muhannet* insanı anlattığı şiirlerde emir kipini kullanması ve öğretici bir üslup benimsemesi de dikkat çekicidir:

Var oğul merdoğlu mert ile konuş
Şeker olsa yeme *muhannet* ile
Asılzade olsun azmaz yolundan
Can verir uğruna sadakat ile [12, s. 159]

Ruhsatî, zor durumda kalan insanların namert ve *muhannetlere* el açmaması gerektiğini, eksiklerin ve ihtiyaçların giderilmesi için Allah'a yönelmek gerektiğini sıklıkla vurgular. Aşağıdaki tapşırma dörtlüğünde ise Allah'ın mü'min kullarına çok rahmet ettiğini, bu rahmet sayesinde onların Cennet'e gireceklerini söyler. Fakat bu rahmet ve yardım *muhannetten* beklenmemelidir. Son mısradan ise Kur'an'ı Kerim'den herhangi bir sayfa açıp isteklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine dair çıkarımlarda bulunma geleneğine atıf yapılmıştır. İsteği olan insan Kur'an-ı Kerim'i açmalı, kısmette ne olursa onu kabullenmelidir:

Mü'min kullarına çoktur rahmeti
Rahmeti olmazsa bulman cenneti
Muhannete aman deme Ruhsatî
İste eksliğini kısmet Kur'an'dan [12, s. 311–312]

Ruhsatî'nin şiirlerinde dinî kavramlara sıkça yer verilir. İmanı olmayan bir toplumdan/milletten uzak durmak gerektiğini belirten âşık,

nefsin ezilmesi gerektiği söyler. Bu esnada dünyevî isteklere ulaşmak için *muhannet* köprüsünü kullanmaktansa suda yüzmek, kendi çabaları ile sınırlı nimetlere kavuşmak yeğ tutulmuştur. *Muhannetin* arzu edilenlere ulaşmayı sağlayan bir köprü ile birlikte kullanımı diğer âşıklarda da karşımıza çıkan bir kalıp ifadedir. Ruhsatî'nin *muhannet* kişileri anlattığı dörtlüklerin genelinde nasihat tarzı söyleyişleri sıklıkla kullandığını görmekteyiz:

Böylesi milletten uzak gezmeli
Muhannet köprüsün koyup yüzmeli
Nefis seni ezim ezim ezmeli
Bilmezsin yahşi mi yaman mı gönül [12, s. 268–269]

Ruhsatî inancı gereği hayatta yaşanılanlara ve insanlara ibret gözüyle bakılmasını söyler ve olayların derin manalarına ulaşılmasını salık verir. Fakat yine de *muhannetlerin* yaptıkları iyilikleri başa kakmalarını bir türlü hazmedemez, onlara minnet etmek zorunda kalmak kendisini bunaltmıştır. Yukarıda ifade edildiği gibi kendisinin fakir olması sık sık *muhannetlerle* yüz göz olmasına neden olmuştur:

İnanırsan yalan değilim hâşâ
Sırrı hikmetini kıldım temaşa
Bir fincan kahveyi kakarlar başa
Muhannetin mihnetinden usandım [12, s. 277]

Ruhsatî köyde yaşayan yoksul bir insan olduğu için kimi zaman içecek bir ayran bulmakta dahi zorluk çekmiştir. Susuzluktan yanan yüreğini ferahlatmak amacıyla ayran isteyen, fakat onu da bulamayan Ruhsatî, bir şiirinde ayranı mevzu eder. Ayrana hitabında onun kendisini terk ettiğini, davar sahibiyle (zenginlerle) dost olduğu söyler. Kendisinden uzaklaşması neticesinde onu *muhannetlerle* bir tutmaktadır. Her ikisi de âşığın isteğine olumlu cevap vermemektedir. Şiirde ayranı boz renk ile ifade etmesi ilginçtir. Hızır da boz atıyla gelip yardıma ihtiyacı olanlara yardım eder ve onların kaygılarını giderirdi. Dolayısıyla Ruhsatî'nin burada Hızır'a gönderme yaptığı, Hızır ile ayran arasında işlevsel bir benzerlik kurduğu söylenebilir:

Terk eyledin Ruhsat gibi yiğidi
Davar sahibine verdin öğüdü
Bilmem *muhannetler* senin nen idi
Döndürdün yüreğim tuca boz ayran [12, s. 317]

Medrese eğitimi görmemiş, geleneğin saf halini yaşatan âşıkların şiirlerinde gördüğümüz *muhannet* kavramına Karacaoğlan'da da sıkça rastlarız. Âşığın bu dünya ve öbür dünyaya ait birtakım dualarının sıralandığı aşağıdaki dörtlükte yaşamında en büyük isteği *muhannet* kula muhtaç olmamaktır. Âşığın bu dünyada istenilecek çok şey arasından bunu seçmesi, *muhannete* duyulan minnetin ıstırabından kaynaklanmaktadır. Öbür dünyada ise Cennet'e gitmeyi ve Sırat Köprüsü'nden rahatça geçmeyi arzulamaktadır:

Kadir Mevlâ'm senden bir dileğim var
Muhannat kuluna muhtaç eyleme
Cennet-i Âlâ'yı nasib et bana
Sırat Köprüsü'nden yolum bağlama [14, s. 388]

Şiirlerinde sıklıkla güzellerden ve güzelliklerden bahseden Karacaoğlan aşağıdaki örnekte yaşadığı göçebe hayatın izlerini de verir. Âşığa göre güzeller konup göçmekten usanmazlar. Fakat âşık asıl maksadını son iki mısradan dile getirir. *Muhannetin* köprüsünden geçmektense azgın selde kaybolmayı yeğlemektedir. Çünkü bu köprü minnet, sıkıntı, mutsuzluk ve başa kakma köprüsüdür. Bunlar insanî duyguları olanların kaldıramayacağı kadar ağır niteliklere sahiptir. Yukarıda Ruhsatî'nin bir dörtlüğünde görüldüğü gibi Karacaoğlan da aynı kalıp ifadeyi kullanmaktadır. Dolayısıyla âşıkların aynı duyguları ve izlenimleri ortak imgelerle anlatmaları geleneğin devamı açısından önem arz eder. Aradan geçen yaklaşık iki üç asırlık süreçte bazı ifadelerin değişmemesi, bu edebiyatın geleneksel yönü olarak görülebilir. Ruhsatî köprüden geçmektense yüzmeyi tercih eder, oysa Karacaoğlan ölmeyi yeğlemektedir:

Karac'oğlan der ki yiyip içmeden
Güzeller usanmaz konup göçmeden
Muhannatın köprüsünden geçmeden
Düşelim de azgın sele gidelim [14, s. 496]

Karacaoğlan şiirlerinde *muhannet* kişinin farklı özelliklerine temas etmektedir. Aşağıdaki dörtlükte sevdiği ile kendisini, iki canı ayıran kişi ile *muhannet* sofrasında yemek yiyen kişiyi bir tutmuştur. Her ikisi de gönüllü olarak iki eliyle zehir yiyen insana benzemektedir. Çünkü *muhannet*, sofrasında yemek yiyen kişiden bunun karşılığını almak ister. Alamazsa sözleriyle insanı yediğine pişman eder:

Karac'oğlan der ki bizi kayıran
İki canı birbirinden ayıran
Muhannat sofrasın karnın doyuran
İki elle zehir yemiş gib'olur [14, s. 620]

Hayatın tecrübelerini yansıtan nasihatname türü şiirleriyle insanlara yol gösteren Karacaoğlan, aşağıdaki örnekte ilk öğüt olarak kulların *muhannete* muhtaç olmamasını söyler. Bu ifade günümüz Türk toplumunda sıkça söylenen "Allah *muhannete* muhtaç etmesin." kalıp sözünün, duasının farklı bir söyleyiş şeklidir. Türk toplumu ulusal özgürlüğüne düşkün olduğu gibi bireysel özgürlüğüne de düşkündür. *Muhannet*, bireyin elinden bu özgürlüğü aldığı için sıklıkla bu dua söylenir. Sarp yol meşakkatli de olsa her zaman tercih sebebi olmaktadır:

Dinle imdi bir nasihat edeyim
Kullar *muhannata* muhtaç olmasın
Doğru yolu koyup sarpa gideyim
Sevdiğim gönlüne gamlar gelmesin [14, s. 558]

Karacaoğlan şiirlerinde sevgililerden sıkça söz eder, göçebe kültürün güzellerini ayrıntılı şekilde betimler. Onun güzel betimlemesinde öznel bir ölçüt vardır; o da güzel ancak ona aitse güzeldir, aksi halde güzel değildir. Ayrıca bu güzel Karacaoğlan gel dediğinde gelmelidir. O, emrine itaat etmeyen bir güzeli *muhannet* olarak nitelemekten çekinmez. Yukarıda *muhannet* kavramının daha çok yardıma muhtaç insanlara sırt çeviren bir niteliği olduğunu görmüştük. Burada sevgilinin *muhannet* olarak betimlenmesi ilginçtir. Sevgilinin ayak direyişlerini, belki de nazını *muhannetin* kahrı ile bir tutan âşık, hem sevgili hem de *muhannet* karşısında net bir tavır ortaya koyar. Bu tavra göre Türk toplumunun bir ferdi olarak *muhannetin* kahrına asla tahammül edemeyeceğini belirtir:

Ben güzele güzel demem
Güzel benim olmayınca
Muhannatın kahrın çekmem
Gel deyip de gelmeyince [14, s. 401]

Güzelleri anlattığı bazı şiirlerinde *muhannetin* de çeşitli özelliklerine değinen Karacaoğlan, güzellere bağlılığını yitirdiğini, onlardan çok bunaldığını söyler. Dörtlüğün ikinci mısraında *muhannetin* kapısının dar olduğunu söyler. Yoğun bir anlam taşıyan bu ifadenin birkaç anlama

gelebileceği söylenebilir. Öncelikle onların cimriliğine vurgu yaptığı düşünülebilir. Çünkü kapının dar olması ile cimrinin mal vermemesi arasında bir bağ kurulabilir. İkinci anlam ise *muhannetin* misafir almaması ile ilgili olabilir. Çünkü Türk toplumunda misafirlik cömertliğin, ikram etmenin, sofrayı açmanın göstergesidir:

Tahta olur evlerinin yapısı
Dar olur da *muhannatın* kapısı
Kadan alsın güzellerin hepisi
Güzellerden sıdkım sıyrıldı gönül [14, s. 480]

Nasihatname türü şiirlerinde oldukça başarılı olan ve bu tip şiirlerinde emir kipini sıklıkla kullanan Karacaoğlan, insanın yükseklerde uçmamasını, uçarsa da fazla açılmamasını söylüyor. Burada yükseklerden uçmama kavramını, daha fazla mal mülke sahip olma anlamında düşünebiliriz. Çünkü bu mısralardan sonra *muhannet* kişiye değinilmiştir. İnsanın bu tür isteklerini gerçekleştirebilmesi için *muhannetlere* ihtiyacı vardır. Oysa Karacaoğlan ondan yardım istemeyi *muhannetin* köprüsünden geçmek olarak betimlemiş ve bu köprüden geçmektense ölmeyi tercih etmiştir. *Muhannet* köprüsü ifadesinin kalıp olarak burada tekrar edildiğini görmekteyiz:

Hiçbir daha yükseklerden uçmayın
Uçarsam da kanadımı açmayın
Muhannatın köprüsünü geçmeyin
Coşkun sele uğratayım yolumu Karacaoğlan [14, s. 642]

Karacaoğlan bir şiirinde insanın dünyada nelere ağlaması gerektiğini tek tek sıralar. Aslında onun bu sıraladıklarının haricinde insanın ağlamasına gerek olmadığı sonucuna varılabilir. Aşağıdaki örnekte görüleceği gibi bunlardan biri de kardeş için ağlamadır. Dörtlüğün ilk mısrasında *muhannetlerin* zoru görünce kaçtığını, mücadele etme yeteneğinden yoksun olduklarını ifade eder. Çünkü onlar işlerini kolaylıkla halletmesini çok iyi bilirler:

Muhannat kaçar dolanır
Aşk kande ise bilinir
Şimdi binde bir bulunur
Kardeş deyi dey'ağlarım [14, s. 491]

Yoksulluk karşısında kalan insanın iki seçeneği vardır: Birincisi gurbete çıkmak, sevdiklerinden ve sıladan ayrılmak. İkincisi ise *muhannete* muhtaç olarak onun başa kakışlarına razı olmak. Âşık şiirinde iki seçenek arasında kalanların hep gurbete çıkmayı tercih ettikleri görülür. Sümmânî de gurbete çıkmak istemediği halde, *muhannete* muhtaç olmamak için çıkmak zorunda kalan insan için gurbetin çeşitli sıkıntılarla dolu olduğunu dile getirir. Yine de gurbet belası *muhannet* kahrına göre çekilebilecek nitelikte görülür. Bu anlayış sadece âşığın görüşü değil Türk toplumunun genelinin karakteristik bir özelliğidir:

Meylim yok gurbete varamam deyü
Her siteme meyl veremem deyü
Muhannete muhtaç olamam deyü
Gurbet-i ihtiyat er belâsıdır [15, s. 281]

Muhannetler toplum tarafından tasvip edilmeyen işler yaptıkları için Sümmânî, onlara nasihat etmeyi unutmamıştır. İnsanların sevdiğine kötü gözle bakan, meyhaneye gidip bade içen ve ocaklar yıkan insanlar bu öğütlerin muhatabı olmaktadır:

Meyhaneye gidip çok bâde çekme
Muhannet adamın ocağını yıkma
Elin güzeline kem gözle bakma
Elin doğru yâri sana yâr olmaz [15, s. 448]

Dadaloğlu, yiğit ve *muhannet* tiplerindeki tezadı aşağıdaki örnekte açıkça ortaya koymuştur. Toplumun bozulduğu, değerlerin önemsenmediği, hatta kardeşler arası ilişkilerin bozulduğu bir dönemde kötülere minnet edilmemesi arzu edilir. “Toplumda üstün vasıflara sahip olan yiğidi çekemeyen, onun başarısız olmasını isteyen kötüler vardır. Âşıklar şiirlerinde bu tipleri ‘*muhannet*’ olarak adlandırmışlardır.” [1, s. 298]. Bu *muhannetler* toplum değerlerini ayakta tutan yiğit insanların kötü duruma düşmesi için elinden geleni yapar. Fakat yiğit tüm bu olumsuzlukları savuracak güce sahiptir. Dadaloğlu burada her ne kadar yaşadığı dönemin istenmeyen bir tablosunu sunmuş olsa da yiğitlere karşı ümidini kaybetmemiştir:

Kardaş kardaşa etmez oldu sıyânet
Mevlâ kötülere virmesün minnet
Yiğidin yıkıldığın ister bazı *muhannet*
Umutla dönderi savuran yiğit [16, s. 314]

19 ve 20. yüzyıllarda bozulan toplum düzeni neticesinde âşıklar taşlama türü şiirlere ağırlık vermişler ve *muhannet* gibi olumsuz tipleri sıklıkla dile getirmişlerdir. Alıntı yaptığımız örneklerin büyük çoğunluğunun bu yüzyıllara ait olması savımızı desteklemektedir. 19. yüzyıl âşığı Dadaloğlu, aşağıdaki tapşırma dörtlüğünde *muhannetin* yardımı ile karnını doyuran/geçimini sağlayan kişinin kendi rızasıyla zehir yemekte olduğunu söyler. Bu dörtlüğün benzerine yukarıda Karacaoğlan'ın bir dörtlüğünde rastlamıştık:

Dadaloğlu'm der ki, sözüm kayıran
Çekip yırtıp bir yakadan ayıran
Diyom *muhannetten* karın doyuran
Eli ile ağı yutmuş gib'olur [17, s. 78]

19. yüzyılda taşlamaları ile tanıdığımız Seyranî, istifham sanatını kullanarak oluşturduğu şiirin tapşırma dörtlüğünde insanın kendisini temizlemesi gerektiğini belirtmektedir. Dünya *muhannetlerin* zindanıdır, onlar bu zindan içinde oyalanıp zor bir hayat yaşayacaklardır. Oysa temiz insanların üzülmelerine gerek yoktur. Allah bu temiz insanları, *muhannet* olmayanları asla küçümsemeyecek ve onlara gereken değeri mutlaka verecektir:

Özün pâkla sözün tanı
Dünya *muhannet* zindanı
Gam yeme âşık Seyranî
Hak kulunu bunar m'ola [18, s. 77]

Alevi-Bektaşî edebiyatının güçlü âşıklarından Pir Sultan Abdal şiirlerinde *muhannet* kelimesini kullanmakta ve bu insan tipini eleştirmektedir. Ona göre dünya kaygısı taşıyan, ne yiyeceğini, ne giyeceğini düşünen kişi *muhannettir*. Çünkü açları doyuran Allah'tır. Kader konusunu vurgu yapan âşık, bir anlamda insanlara bu konuda düşünmemelerini öğütlemektedir:

Muhannettir yalan dünya kayıran
Şol gani Settar'dır açlar doyuran
Beni de sevgili yardan ayıran
Ya eceldir, ya dîdârdır, ya nasip [19, s. 307]

Pir Sultan Abdal aşağıdaki örnekte ise *muhannet* insanın aşk meydanına getirilmemesi gerektiğini söyler. Çünkü bu insanlar diğer

insanlara zorluk çıkarır. Bu meydanda insanın eksikliklerini yoklayan bulunmasa da kişi önce kendini temizlemeli, özünü kaybetmemelidir. Âşığa göre *muhannetler* bu davaya zarar verirler:

Muhannet yarı meydana getirme
Ağrısın çekersin, durup oturma
Var Abdal Pir Sultan özün yitirme
Kimin ne eksiktir, yoklar bulunmaz [19, s. 354]

Bu münferit örneklerin yanında Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki şiiri tamamen *muhannetler* üzerine söylenmiştir. Her dörtlükte *muhannete* farklı açılardan bakan âşık, redifi oluşturan ve her dörtlüğün sonunda tekrarlanan mısrayı, yukarıda değindiğimiz gibi, halk arasında *muhannetlerle* ilgili bir duadan almıştır. O, bu temennisi ve duası ile Türk toplumunun genel düşüncesinin bir parçasıdır. İlk dörtlük Hakk'a yalvarış edasıyla başlar ve cömert olan Allah'ın kendisini *muhannete* muhtaç etmemesini ister. Ona göre *muhannete* muhtaç olmaktansa ya İlahi yardım gereklidir ya da ölmek. İkinci dörtlükte ise *muhannetin* suyunun dolanarak aktığını, bu yüzden uğradığı çoğu yeri yaktığını belirtiyor. Böylelikle onların toplumda çok sayıda insana zarar verdiklerini anlatmak istemiştir. Ayrıca insanın en mutlu günü olan düğün ve bayramlarda yaptıkları iyilikleri başa kakma huyu onların temel niteliklerinden biridir. Üçüncü dörtlükte *muhannetin* sözünün yaralayıcı bir ok gibi olduğu belirtiliyor. Bu yüzden onlardan yardım beklemektense Allah'ın ihsanını istemek daha evladır. Sağ gözün sol göze faydasının olmadığı bir durumda her şeyi Allah'tan beklemek daha doğrudur. Dördüncü dörtlükte ise *muhannetin* zenginliğine vurgu yapılmıştır. *Muhannet*, dünyanın malına sahip, belinde altınlar dolu olarak zenginlikte Karun'u hatırlatmaktadır. Çünkü *muhannet* yaptığı cimrilikle mal biriktirip zengin olmaya namzettir. Tapşırma dörtlüğünde ise erlerin, yiğitlerin erlere yardım ettiğini söyleyerek onları methetmektedir. Son mısralarda *muhannete* muhtaç olmaktansa kurda kuşa yem olmayı tercih etmektedir. Genel anlamda *muhannetlerin* taşlandığı bu şiir, toplumsal düşünceyi yansıtması açısından son derece önemlidir. Bunun yanında Pir Sultan Abdal; Ruhsatî, Karacaoğlan ve Dadaloğlu gibi geleneği saf bir şekilde yansıtarak halkın diliyle onun duygularına tercüman olmuştur:

Allahım, Allahım, cömert Allahım
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme
Ya ver kısmetimi, ya al canımı
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme

Muhannetin suyu dolayı akar
Uğradığı yeri od olur yakar
Düğünde bayramda başına kakar
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme

Muhannetin sözü cidalı oktur
Hak Tala Allahın ihsanı çoktur
Sağ gözün sol göze faydası yoktur
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme

Muhannet dünyanın malı ise de
Belinde kemesir dolu ise de
Harun, Karun gibi gani ise de
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme

Pir Sultan Abdal'ın eyler medhini
Erin ere vardır nice celtini
Kurda, kuşa nasip etme etimi
Allah, *muhannete* muhtaç eyleme [19, s. 370]

Bazı âşıklarda karşımıza çıkan sevgilinin *muhannet* olarak ifade edilmesi hadisesi Arguvanlı Âşık Balı'nın aşağıdaki şiirinde de bütünüyle mevzu edilmiştir. Nilgün Çıblak'ın taşlamalar altında değerlendirdiği bu şiir, sözünde durmayan *muhannet* dilberin çeşitli niteliklerini ortaya koymaktadır. Zaten şiirin tekrarlanan mısrası da *muhannetin* sözünde durmaması üzerinedir. Âşık kendisini kandırılmış olarak görmekte ve sevmenin yolunu sorgulamaktadır. Dilberin vicdansız olduğunu, kendisine düşmanlık ettiğini ve kinle karşılık verdiğini belirtmektedir:

Beni mecnun ettin yaktın bu nara
Sözünde durmadan *muhannet* dilber
Allah'ın zalimi yüzleri kara
Sözünde durmadın *muhannet* dilber

Yar için yanmışım ben bu ataşa
Yazılanlar gelir karalı başa
Bende yalan yoktur söylemem hâşa
Sözünde durmadın *muhannet* dilber

Neydi bu adavet neyidi bu garaz
Haniya o sevgi cilve ile naz
Sunam vicdanın hiç yok muydu biraz
Sözünde durmadın *muhannet* dilber

Yürü kuş beyinli kanayak tavus
Aşka susamıştın goncaydın henüz
Üç sene anlaştın benimle kış yaz
Sözünde durmadın *muhannet* dilber

Senin sevdan beni eyledi deli
Bu muydu sevmenin erkânı yolu
Bülbül gibi söyler Balı'nın dili
Sözünde durmadın *muhannet* dilber [4, s. 211]

Yirminci yüzyıl âşıkları da *muhannet* tipini geleneğe uygun olarak şiirlerinde zikretmişlerdir. Âşık Feryadî, bilinmeyen bir belaya katlanmanın zorluğunu ifade ederken *muhannete* muhtaç olmanın da ne kadar zor olduğunu dile getirir. Bu zorluk *muhannetin* muhtaç insanlara karşı tavrından kaynaklanmaktadır:

Görünmezden gelen gada
Ne zorumuş, ne zorumuş
Muhtaç olmak *muhannete*
Ne zorumuş ne zorumuş [20, s. 305]

Yine yirminci yüzyıl âşıklarından Maraşlı Âşık Hüdâî de *muhannetin* benzer yönüne değinir. Onun elinden lokma yiyen kişinin acı dilinden kurtulması mümkün değildir. *Muhannet* verdiği karşılığını almaya uğraşır, alsa da almasa da başa kakmayı da ihmal etmez. Bu yüzden âşık, *muhannet* ile namert kelimelerini birlikte kullanmıştır:

Lokma yeme *muhannetin* elinden
Kurtulaman sonra acı dilinden
Nâmertlerin kaymağından, balından
Merdin kuru yavan aş makbuldür [20, s. 470]

Muhannet tipinin en lirik anlatımlardan birini de Âşık Kusurî'de buluruz. Ruhsatî, Pir Sultan Abdal ve Âşık Balı'nın *muhannet* tipini başlı başına bir şiir mevzusu yaptıkları gibi o da bu geleneğe uyararak beş

dörtlükten oluşan bir koşma söylemiştir. Daha önce ifade ettiğimiz gibi *muhannetin* anlatıldığı şiirler taşlama türünde olduğu için bu şiirin de bir taşlama olduğu görülür. İlk dörtlükte *muhannetin* hayata hep maddesel baktığını ifade etmek için bereket kavramına değinir. O, kendisini bir şahin gibi çok yükseklerde görmektedir. Burada şahinin avcı bir kuş olması, *muhannetin* davranışlarına da uygun düşmektedir. Âşık ikinci dörtlükte *muhannet* ve cellat kavramlarını birlikte kullanmış ve onun insanlığını sorgulamıştır. *Muhannetin* yaptığı ufacak bir iyiliği büyük gibi görmesi de onların olumsuz bakışlarının bir örneğidir. Üçüncü dörtlükte *muhannetlerin* hiçbir canlıya iyilik yapmayı düşünmedikleri üzerinde durulmuştur. Eline bir nesne geçtiği zaman ona sadece kendisinin sahip olduğunu düşünmektedir. Dördüncü dörtlükte yaptığı küçük iyilikleri ve faaliyetleri olduğundan büyük göstermesi üzerinde durulmaktadır. Son dörtlükte *muhannet* yerine namert kelimesini kullanmakta ve onların sınırı aşmaması için dua etmektedir:

Muhannetin karnı doysa pılava
Hayr ü bereketi tavada sanır
Ulu kuşlar hiç görünmez gözüne
Bir şahin olmuşum havada sanır

Celladım der bir figana sindırsa
Âdem değil halkı nane kandırsa
Beş paralık bir mum alsa yandırsa
Bu cümle âlemi ziyada sanır

Demez ki hayvanım yese otlansa
Merd olursa her mihnete katlansa
Muhannet bir ata binse atlansa
Kendinden gayrisin piyade sanır

Hurrem olur ekticeği biterse
Tüccar olur takke alıp satarsa
Beş kuruşa kudüreti yeterse
Kendini bir büyük payede sanır

İlahi namerdi hadden aşırma
Kusuri'yi tarıkından şaşırma
Sonradan görmüşe yolun düşürme
Şöhretin cümleden ziyade sanır [3, s. 199]

Âşık Edna Murat, Alevi-Bektaşî inancının büyük şairlerini zikreder ve muhabbet yolunda oldukları için onların *muhannet* olamayacaklarını belirtir. Çünkü bu sevgi yolu her anlamda cömertliği gerektirir. Buradan hareketle âşık onların mert ve dürüst insanlar olduklarını vurgulamaya çalışmıştır:

Nesimi, Virani, Koca Kul Himmet,
Muhabbet yolunda olmaz *muhannet*.
Pir Sultan halkına etmez ihanet.
Kerbela'ya yol almaya başladım [20, s. 331]

Âşığın başka bir şiirinin tapşırma dörtlüğünde ise sevgiliden karşılık bulamadığı için onu *muhannet* olarak betimler. Âşığın sevgisi onu toprağa götürecektir. Oysa bedeni toprak olsa da sevgisi gönülde yaşamaya devam edecektir. Âşığa karşılık vermemesi nedeniyle sevgilinin *muhannet* olarak ifade edilmesi âşık şiirinde bir anlatım yolu olarak gelenekselleşmiştir:

Şu Edna Murat da dilek alır mı?
Muhannet yâr sende ahım kalır mı?
Beden ölür amma gönül ölür mü?
Götürür toprağa kor beni beni [20, s. 483]

Edna Murat'ın *muhannet* tipini bir şiirinde mevzu etmesi Âşık edebiyatında geleneksel bir eğilim olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirin başlığı da "Muhanet" adını taşımaktadır. Bir sevgiliye hitap eden bu şiirde âşık, onun vefasızlığından, karşılık vermeyişinden yakınmaktadır. Âşığa olumlu bir gözle bakmayan sevgili, ona "özürlü" gözüyle bakmakta, fakat ümidini yitirmemekte kararlı olan âşığın beklentileri bir türlü gerçekleşmemektedir:

Bunca yıldan sonra bir işim düştü.
Beni hasret görmedin ki muhanet.
N'ideyim ki gönül bir seni seçti.
Gelir dedim gelmedin ki muhanet.

N'olaydı ki beni kırmasa idin,
Özürlü gözüyle görmese idin,
Çarşamba gününde gelmese idin,
Bir selamın salmadın ki muhanet.

Bu Edna Murat'ı garip mi sandın?
Aşkın girdabına inanıp kandım.
Bir vefasız yerde bahçeye kondum.
Kalır dedim kalmadın ki muhanet [20, s. 489]

Sonuç

Türk toplumunun kültürel belleğinin taşıyıcısı olarak görülen ve geçmişi İslâm öncesine kadar uzanan Âşık Edebiyatı, Osmanlı döneminde Anadolu coğrafyasında bu adla geleneksel bir edebiyat olarak belirginleşmiştir. Usta-çırak ilişkisiyle yetişen âşıklar geleneğin ifade kalıplarını, anlatım şekillerini ve mevzularını uzun yıllar boyunca devam ettirmişlerdir. Toplumun aynası konumunda olan bu sanatçılar, duydukları veya gördükleri insan davranışlarını belirli kalıplarla anlatmışlardır. Türk toplumunun tiplendirmeye eğilimli olmasından dolayı âşıklar da ortak davranış kalıplarına sahip insanları olumlu ve olumsuz tipler şeklinde somutlaştırmışlardır. Mert, yiğit gibi olumlu insan modelleri yanında namert, *muhannet* gibi olumsuz insan modellerini sıklıkla dile getirmişlerdir.

Muhannet insan; sevgilinin vefasızlığı ve toplumda ihtiyacı olan insanlara yardım etmeyen, etse de sürekli başa kakan bir tip olarak karşımıza çıkar. *Muhannet* bu dünyanın insanıdır ve mal mülk biriktirme peşindedir. Toplumun günümüzde sıkça dile getirdiği “Allah *muhannete* muhtaç etmesin” duasının muhatabı olan bu insanlar, âşıkların şiirlerinde de benzer dualarla kendisinden korkulan bir kişi konumundadır. Bu tip, âşıkların taşlamalarında ve nasihat türü şiirlerinde sıklıkla karşımıza çıkar. Bu sebeple onları mevzu eden şiirlerin öğretici bir niteliği vardır. Âşıklar *muhannet* köprüsünden geçmektense ölümü yeğlediklerini ifade ederek Türk insanının gönlüne tercüman olmuşlardır. *Muhannetin* betimlenmesinde çeşitli imgeler kullanan âşıklar kimi zaman onları ortak kalıplarla da ifade etmişlerdir.

Muhannet, Âşık şiirinde daha çok insanlara yardım etmeyen, dünya malı peşinde koşan, insanları kendisine minnet ettiren ve bundan zevk alan, cimri, misafir almayan, sofrasını kimseye açmayan, zorda kalınca kaçan, yiğitlerin yaşamasını istemeyen, sevgi yoluna layık olmayan, çoğu insana zararı dokunan, sözleriyle insanları inciten, sözünde durmayan ve kendisini diğer insanlardan yükseklerde gören bir tip olarak betimlenir. Bu olumsuz tip anlatılarak aslında insanların bu davranışlardan ve huylardan uzak durmaları istenir, onların mert ve yiğit insan olarak toplumu ayakta tutacak

bir kişiliğe sahip olmalarına vurgu yapılır. Bu durum âşıkların toplumsal yaşama ne kadar duyarlı olduklarının ispatıdır.

KAYNAKLAR

1. Özdemir, C., Âşık Edebiyatında İdeal İnsan Tasavvuru Olarak “Yiğit Tipi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 8, sayı 41, 292–300. 2015.
2. Yardımcı, M., *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları. 1998.
3. Zelyut, R., *Halk Şiirinde Gerçekçilik*, İstanbul: Yön Yayıncılık. 1982.
4. Çıblak, N., *Âşık Şiirinde Taşlamalar*, Ankara: Ürün Yayınları. 2008.
5. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2011.
6. Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi. 2013.
7. *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. c. IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2009.
8. Ünlü, S., *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Kitabevi. 2013.
9. Tekin, T.; Ölmez, M.; Ceylan, E.; Ölmez, Z.; Akar, S., *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Simug Kitapçılık. 1995.
10. Çağbayır, Y., *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Yayınları. 2017.
11. Gökyay, O. Ş., *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi. 2007.
12. Kaya, D., *Âşık Ruhsatı*, Sivas: Zirve Yayıncılık. 2010.
13. Aslan, E., *Çıldırli Âşık Şenlik*, Ankara: Maya Akademi Yayınları. 2007.
14. Sakaoğlu, S., *Karacaoğlan*, Ankara: Akçağ Yayınları. 2004.
15. Erkal, A., *Âşık Sümmânî, Erzurum*, Fenomen Yayınları. 2007.
16. Görkem, İ., *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu: Bütün Şiirleri*, İstanbul: E Yayınları. 2006.
17. Sakaoğlu, S., *Dadaloğlu*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 1986.
18. Kasır, H. A., *Seyranî*, İstanbul: Acar Matbaacılık. 1984.
19. Öztelli, C. *Pir Sultan Abdal*, İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım. 1983
20. Kalkan, E., *XX. Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1991.

Андатпа

Дәстүрлі халық поэзиясының құрылымы қоғаммен тығыз байланысты екені белгілі. Сондықтан қоғамның бейнесін жырлаған жыраулардың өлеңдері арқылы сол қоғамдағы адамдардың мінез-құлқы мен әртүрлі сипаттамалары туралы қорытынды жасауға болады. Халық поэзиясындағы кейіпкерлердің арасында батыл, жомарт кісілермен қатар шық бермес Шығайбай сияқты жағымсыз позитивті кейіпкерлер де кеңінен суреттеледі. Бұл зерттеуде XVI ғасырдан бастап бүгінге дейінгі халық жырлары зерттеліп, сараң кейіпкер типінің суреттелу ерекшеліктері зерделенген. Осы орайда кейбір жырларда сараң адам бейнесі бір шумақта айтылғанын байқауға болады. Ал кейбірінде тұтастай жыр мәтіні сараңдықтың зардабын тілге тиек етеді. Жалпы алғанда, түрік халық жырларында суреттелген сараң адамның бейнесі ретінде жұртқа қол ұшын созудан қашатын, қонақ қабылдамайтын, ешкімге дастархан жаймайтын, қиыншылыққа тап болғанда тастап қашып кететін, сөзінде тұрмайтын, үнемі жұртты сөзімен ренжітетін кейіпкерлер баяндалады. Сараң адамдардың басқа адамдардан өздерін жоғары санайтындығы мазақ етіледі. Ақын жыраулардың жырларында кеңінен көрініс тапқан бұл мысалдар түрік қоғамының өмір философиясымен ұштастырылған.

Кілт сөздер: Халық жыры, дәстүр, кейіпкер, сараңдық, мәдени сабақтастық.
(С. Өздемир. Түрік халық әдебиетінде сараң адам бейнесі)

Аннотация

Стихи айтыса имеет традиционную структуру и тесно связан с обществом. Таким образом, можно сделать выводы о поведении и различных характеристиках людей, живущих в том обществе, через стихи поэтов, которые являются представителями общества. В своих стихах они называли человеческие разновидности храбрыми, отважными или отрицательными типами людей, такими как гнусными, робкие. С XVI века по сей день, изучая стихи поэтов-импровизаторов, были выявлены особенности типов гнусности и уделяется внимание тому, как поэты проявляют гнусность личности. Этот тип личности, иногда описывался в некоторых четверостишиях, иногда был предметом самого стихотворения. Понятие гнусность по традиции выражалось как образец в стихах поэтов-импровизаторов и использовалось в соответствии со значением слова. В своей стихах айтыса он изображен как тип, который не помогает людям, гонится за богатством, заставляет людей благодарить за себя и наслаждается этим, скуп, не принимает гостей, никому не накрывает стол, убегает от трудностей, не хочет, чтобы доблестные жили, не достоин любви других, причиняет вред большинству людей, обижает людей своими словами, не держит обещаний и считает себя выше других людей. Эти примеры, представленные из критических стихов поэтов-импровизаторов, также будут представлены параллельно философии жизни тюркского общества.

Ключевые слова: Стихи айтыса, традиция, человеческий тип, гнусность, культурная непрерывность.

(Ж. Оздемир. Гнусный тип в народной устной литературе)